

מבחר מפירוש אברבנאל לחומש במדבר

פרשת מסעי

פרקים ל' – ל"ו

מהדורה מקוצרת של פירוש אברבנאל

עיצוב, פיסוק וכתרות: יהודה איזנברג
המהדורה כוללת תיקוני נוסח קלים
השאלות הועברו ממקומם והוצמדו לתשובות
כתרות בסוגריים מרובעים הם הוספת העורך

מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579
בסוגריים - מספרי העמודים במהדורה זו
<http://www.hebrewbooks.org/44335>

אתר דעת תשע"ה

<http://www.daat.ac.il/he-il/tanach>

3..... במדבר פרק לג, א-מט

3..... [סיכום המסעות]

3..... [מדוע נכתבו כאן המסעות?]

4..... [מדוע נוספו מסעות?]

6..... [באיזה גיל מתו אהרן משה ומרים?]

8..... במדבר פרק לג, נ - פרק לו, יג

8..... [הציוויים האחרונים של משה]

10..... במדבר לו

10..... [ערי הלויים]

11..... [ערי המקלט ודין רוצח בשגגה]

14..... [דינים כלליים למשפט הרוצח]

14..... במדבר לו

14..... פניית ראשי האבות לעניין נחלת בנות צלפחד

במדבר פרק לג, א-מט

ביאור הפרשה, השאלות והתשובות

[סיכום המסעות]

השאלה הא'

מה צורך היה בספור המסעות האלה במקום הזה, והלא כבר נכתבו בתורה כל אחד במקומו. ומה התועלת בזיכרוןם כולם יחד, ואם משה עשה זה בעצמו או במצות השם.

השאלה הב'

אחרי שאמר אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים, למה חזר לומר שנית ואלה מסעיהם למוצאיהם.

תשובה לשאלות א' - ב'

מפני שנאמר למשה אדונינו נקום נקמת בני ישראל מאת המדיינים אחר תאסף על עמך. ידע שתהיה מיתתו סמוכה וקרובה לנקמת מדין, ולכן אחרי שנעשתה הנקמה וחילוק שללה, וניתנו ארצות סיחון לראובן וגד ששאלו אותם לאחוזת מפני רוב המקנה שהיה להם ממה שבא ממלחמת מדין, ראה לכתוב את מסעי בני ישראל אשר הלכו במדבר משיצאו ממצרים עד שעברו את הירדן לרשת את הארץ הקדושה.

[מדוע נכתבו כאן המסעות?]

והנה ראה יתברך לצוות משה עתה שיכתוב המסעות האלה מפני תועלות שהיו בכתיבתם.

הא' להודיע חסדיו של הקדוש ברוך הוא עם ישראל, שאע"פ שגזר לטלטלם ולהניעם במדבר, לא היו נעים ומטולטלים כל היום ממקום למקום תמיד מבלי מנוחה. כי בכל הזמן הגדול ההוא לא עשו אלא מ"ב מסעות, כמו שאמר **רש"י ממדרשו של רבי משה הדרשן** ועל זה נאמר (דברים כ' ח') ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם, שהם י"ט שנה שעמדו שם כמו שנזכר בסדר עולם. כי בקדש ישבו כל כך זמן כמו בכל שאר המסעות.

והב' שלא יחשבו האנשים שהיה המדבר ההוא שהלכו בו ישראל ארבעים שנה כשאר המדברות הקרובים מן הישוב וכמדברות היושבים והשוכנים היום הזה הערביים בני קדר,

שזורעים וקוצרים בהם, ויתקיימו בהם אילנות ועשבים ומעיינות מים במקומות הרבה. אין הדבר כן כי המדבר הוא שהלכו בו ישראל היה גדול ונורא מאוד, נחש שרף ועקרב וצימאון. ואמר לא מקום זרע ותאנה וגו' אשר אין שם מים. וכדי ליישב אמיתת זה בלבבות זכר אותם המקומות מהמדבר בשמם, כדי שכל אדם בעיניו יראה ובאוזניו ישמע רוע הארץ ההיא וחסרונה. וכבר העיר הרב **המורה** על הטעם הזה.

הג' שהוא להודיע שהייתה הארץ ההיא בלתי מקבלת הישוב, כי לא היה אפשר כפי הטבע שישב שם אפילו שעה תרבות אנשים כל שכן עם כבד אנשים ונשים וטף. וכמו שאמר (ירמיה ט"ז ט') **ארץ מלחה ולא תשב, ארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם.** ולכך האריך הכתוב בספור המסעות שעשו והזכירם בשמם, לדעת ענין הארץ וזרותה ושהלכו בה ישראל לא בדרך המנהג הטבעי אלא על דרך הפלא ושהיו הולכים על פי הענן מתענגים ושמחים בהליכתם ולא נבוכים בארץ.

והד' שאלה המסעות לישראל במדבר היו רמז לעתיד, כי הנה הנביא אומר (מיכה ז' ט') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, וכמו שביציאתם ממצרים הלכו במדבר כן בגאולה העתידה ביציאתם מהגלות, ניבא יחזקאל שיביאם השם אל מדבר העמים ויחנם שם. ואפשר לומר שעל הדמיון הזה אמר הכתוב כאן **ואלה מסעיהם למוצאיהם**, רוצה לומר מהגלות האחרון הזה. או אמר למוצאיהם על הבנים היוצאים מחלצי אבותיהם וכמו ששם פעם אחת במרה ובפעם במתקה כן יהיה בגלות הזה במדבר העמים.

והותרו בזה שתי השאלות הא' והב'.

[מדוע נוספו מסעות?]

השאלה הג'

אם היה שנזכרו כאן המסעות שנסעו משיצאו ממצרים, למה נזכרו מסעות שלא זכרה התורה במקומם וחסרו שמה, כמו דפקה ואלוש וצלמונה ופונון.

תשובה לשאלה ג'

ואין להקשות ממה שנשתנו כאן השמות, כי יש לעיר אחת שמות מתחלפים. כאלו תאמר אלימה שהוא עציון גבר. ואולי שבני ישראל שינו שמות המקומות ההם. גם בתורה לא נזכרו מקומות הרבה שחנו בהם ונסעו מהם, לפי שלא נעשה בהם דבר רשום. וכאן הזכיר המסעות כולם. ולזה נזכרו כאן מקומות שלא נזכרו שם.

והקרוב אלי שאלה המסעות שזכרה התורה כאן ולא נזכרו שמה, חנו בהם ישראל ימים

מועטים יום או יומים, שהרי מחצרות עד בואם אל מדבר צין היא קדש, ששלחו משם מרגלים בימי בכורי ענבים, לא היה אלא זמן קצר משני חדשים. כי הנה בעשרים באייר נסעו ממדבר סיני, ובקברות התאוהו אכלו את הבשר חודש ימים, ובחצרות לא נסעו עד היאסף מרים, והוא ר"ח תמוז, ומאז ימי בכורי ענבים פחות משני חדשים נסעו י"ט מסעות עד קדש, וישבו שם ימים רבים. הנה אם כן קיצר הכתוב ולא זכר שם אותם המסעות שהיו לימים מועטים.

והותרה השאלה הג'.

השאלה הד'

באומרו **ויסעו מפני החירות ויעברו בתוך הים המדברה**, וחזר לומר אח"כ ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף. ואם הם יצאו מן הים למדבר, איך חזרו לים.

תשובה לשאלה ד'

גם כי עלמון ודבלתימה כולל מסעות הרבה, למתנה ונחליאל ואשד הנחלים ובמות והם כולם כנגד הר העברים, ולכך קיצר בהם הכתוב, והתחיל לספר מיציאת מצרים, שהוא ט"ו בניסן ממחרת, בהיות המצריים מקברים בכוריהם ופסילי אלהיהם, וישראל עושה חיל ביד רמה. ומפני שארך הסיפור, חזר לומר ויסעו שנית, וכן נאמר שאחרי שאמר וישב על פי החירות, שרומז אל עם ישראל שישב שם, או ירמוז אל הענן ששכן שם, ולכך זכרו בלשון יחיד אמר ויסעו מפי החירות, ויעברו בתוך הים המדברה, מסכים למה שכתוב בספור.

ואמנם מה שחזר לומר ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף בא להודיע שחזרו לאותו צד הים שנכנסו בו, וזה דבר שלא נזכר במקומו.

ונראה שישראל באו לים ובאו ליבשה והמצרים הלכו אחריהם בים, ושם טבעו. וזה כדי לראות מה נעשה מהמצרים, שבו אל שפת הים, וראו אותם שטבעו בים, והשליכם הים אל היבשה פגרים מתים, ושללו שם כל אשר להם. ועל זה נאמר בספור ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים, שזהו בהעברת הים. ואמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, כי אז ראו זה כשחזרו על צד הים, ולא נתפרש שם וביארו הכתוב כאן.

והותרה השאלה הד'.

השאלה הה'

במה שאמר **ויחנו ברפידיים ולא היה שם מים לעם לשתות**. ולמה לא זכר גם כן איך ואנה ירד להם המן והשלו, שג"כ לא היה מים לעם.

תשובה לשאלה ה'

ואמרו ויחנו במדבר סין, אינו סיני, שהרי חזר לומר ויסעו מרפידיים ויחנו במדבר סיני. אבל מדבר סין הוא מקום בין אלים ובין סיני, כמו שכתב בסדר ויהי בשלח.

והנה אמר ברפידים ולא היה שם מים לעם לשתות, לא להגיד הנס שנעשה להם שם מהמים, כי הנה לא זכר נס המן ולא נס מי מרה, אבל בעבור שברפידים נסו את השם לומר היש ה' בקרבנו אם אין, ונקרא המקום מפני זה מסה ומריבה, ובעבורו בא עליהם שם עמלק לכן זכר כל זה בדרך קצרה מחסרון המים שממנו נמשך מה שנמשך.

והותרה השאלה הה'.

[באיזה גיל מתו אהרן משה ומרים?]

השאלה הו'

איך אמר שמת אהרן בשנת הארבעים, ושהיה בן קכ"ג במותו שהיה א"כ זקן ממשה שלוש שנים, והם מאמרים סותרים. כי אם היה הדבר כן, איך מתו שניהם בשנת הארבעים, אחד בחדש אב ואחד בחדש אדר, כי היה ראוי שימותו שניהם בחדש אחד.

השאלה הז'

באומרו **וישמע הכנעני מלך ערד והוא יושב בנגב בארץ כנען** בבוא בני ישראל, ולא זכר הכתוב מה היה הנמשך משמועתו. כי ביאת בני ישראל בארץ כנען לא היה דבר חדש, שאז הגיעה אליו שמועתו.

תשובה לשאלות ו' – ז'

והנה אמר בהר ההר בקצה ארץ אדום, מפני ששני מקומות היו נקראים הר ההר כמו שיתבאר בקרב, ואמר ויעל שם אהרן על פי ה' להגיד שלא מת אהרן מפאת חולי שקרה לו, אלא שציווהו יתברך שיעלה בהר וימות שם. והיה זה ביום הראשון לחדש החמישי, הוא חודש אב בשנת הארבעים, להגיד שחי מרע"ה אחריו שבעה חדשים, כי שניהם מתו בשנת המ'. אך אהרן מת בחדש החמישי, ומשה מת בחדש השנים עשר, הוא חודש אדר, כמו שיתבאר בספר יהושע שעברו הירדן בעשור לחדש הראשון, הוצא מהם שלושה ימים של הכנת הצדה, ושלושים ימים לאבלו של משה, נמצאו כלים בז' באדר שאז מת מרע"ה, נמצא שמת אחר אהרן ז' חדשים בלבד.

והנה משה היה בן שמונים שנה בעמדו לפני פרעה, ואהרן היה אז בן פ"ג, נמצאת למד שאהרן נולד קודם משה שלוש שנים, אבל לא היו שנים שלמים ולכך היה אהרן בן קכ"ג שנה והיה משה בן ק"כ שנה.

אבל היו שנות משה שלמים, כמו שנאמר בן מאה ועשרים שנה אנכי היום - היום נולדתי והיום אני מת. ושנות אהרן לא היו שלמים.

אמנם מתו שניהם בחודש אחד, גם מרים בחודש ההוא מתה. וכן אמר הנביא (זכריה י"א ח')
ואכחיד שלשת הרועים בירח אחד.

ואמנם אמרו וישמע הכנעני יש מפרשים שנאמר זה אל מ"ש בסדר שלח לך וירד העמלקי
והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה.

והז"ל פירשו וישמע הכנעני, ששמע מיתת אהרן, ושנסתלקו במותו ענני כבוד מעל ישראל
ויאמר בלבו עת להכות בהם.

ויש מפרשים שנכתב הכתוב הזה להודיע שהנגב הוא מארץ כנען ולא מארץ אדום.

והיותר נכון בעיני שזכר הכתוב מיתת אהרן, ושהיה האבל כל כך גדול לישראל עד שבאה
השמועה לכנעני שהיה יושב בנגב באופן שהוצרכו ישראל לנסוע משם מהרה מפחדו. וזהו
ויסעו מהר ההר. ובמקומות ההם והדרך ההוא סביב ארץ אדום קצרה נפש העם בדרך,
וידברו באלהים ובמשה, וישלח בם צפעונים. ועשה משה נחש הנחושת והיו מוליכין אותו על
הנס בכל הדרך, ובנחותם בצלמונה ובפונון לא סר עד שחנו באובות. וכמו שאמר **הרמב"ן**,
וכאלו אומר מחטאת העם שלא נתנו לב למיתת אהרן ולא לאבלו של משה עליו, ולא לכנעני
שהיה שומע ויודע עניין ישראל וביאתם, וידברו באלהים ובמשה.

והותרו השאלות הו' והז'.

השאלה הו'

באמרו ויחנו בערבות מואב על ירדן ירחו, וחזר לומר שנית ויחנו על הירדן מבית הישימות עד
אבל השטים בערבות מואב. והוא מאמר כפול.

תשובה לשאלה ח'

ואמנם אמרו **ויחנו בערבות מואב על ירדן ירחו**, הוא מקום מישור ומגדל ערבי נחל לפני מואב
על יד הירדן. גם קרוב ליריחו. ולפי שהוא מחוז גדול, הוצרך לפרש באיזה מקום מהמחוז
ההוא הייתה תחנותם, והוא אמרו ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים. ופירוש
אבל - הוא מישור. ובית הישימות הוא הנהר הנשקף על פני הישימון. הנה התבאר
שבראשונה זכר המחוז בכללותו, ואחר כך זכר מקום תחנותם באותו מחוז בפרט.

והז"ל אמרו שהיו י"ב מילין, וכיוון הכתוב בזה עוד להודיע, שהירדן הזה מגבול ארץ כנען ולא
מגבול ארץ סיחון ועוג, ושחניית ישראל האחרונה הייתה באבל, כי שם התאבלו על מות משה
איש האלהים.

והותרה השאלה הו'.

במדבר פרק לג, נ - פרק לו, יג

ביאור הפרשה, השאלות והתשובות

[הציוויים האחרונים של משה]

נ וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל-יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר:
נא דַבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-הַיַּרְדֵּן אֶל-אֶרֶץ כְּנָעַן:
נב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת-כָּל-יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם
וְאֲבַדְתֶּם אֶת כָּל-מִשְׁכְּבֵיתֶם וְאֶת כָּל-צִלְמֵי מִסְכֹּתֶם תִּאֲבְדוּ וְאֶת כָּל-בְּמוֹתֶם תִּשְׁמִידוּ:

השאלה הא'

למה נתייחדו חמשת הדיבורים האלו שנזכרו כאן, להיותם נכתבים אחרי זיכרון המסעות. ואם נאמרו אלו המצוות והדיבורים מסיני כשאר הדיבורים והמצוות כולם, למה לא אמרם משה לישראל עד עתה.

השאלה הב'

מה היה הצורך בדיבור הראשון מהם, כי הנה כל מה שנאמר בו כבר נצטווה לישראל פעמים אחרות: אם **והורשתם את יושבי הארץ**, וכמו שנאמר **לא ישבו בארץ**. ואם **אבדת צלמיהם** בסדר משפטים ובסדר כי תשא, ואם בחלוקת הארץ בגורל בסדר פנחס. ובכלל: אין חידוש בפרשה הזאת לעניין המצוות.

השאלה הג'

אם היה שבדיבור הראשון ציוה על גירוש האויבים ואיבוד עכו"ם, וציווה לשבת בארץ ולהתנחל אותה בגורל, למה חזר לומר **ואם לא תורישו את יושבי הארץ**, וזה היה ראוי שייכתב למעלה, סמוך לגירוש האויבים, לא אחרי אזהרת העכו"ם.

תשובה לשאלות א' – ג'

כאשר השלים משה רבנו ע"ה לכתוב כל המסעות מיום צאתם ממצרים עד בואם בערבות מואב על ירדן ירחו שה' אמר אליו לא תעבור את הירדן. ראה שבאו ימי הפקידה ימי השילום ששם ימות בלי ספק. ולקח סימן לעצמו ממקום תחנותם שמה. שהיה אבל השטים. כי שם התאבלו עליו.

והיה מפני זה דואג ועצב מאד באומרו יגעתי ומנוחה לא מצאתי, אני הוצאתי את העם הזה ממצרים והולכתים במדבר ארבעים שנה להנחילם את הארץ, ובאתי על שפת הירדן ולא זכיתי לעבור עליה ולא להנחילה לעמי, אבל איש אחר יחנכה וינחילה להם, ואני נצרתי התאנה ולא אכלתי את פריה, ויהושע משרתי יאכלה ותקרא הארץ על שמושיכבוש אותה

מידי העמים וינחילה לישראל, ולא יזכר שמי עוד עליה.
 ומפני שהיה על זה נהפך לבו בקרבו, רחפו כל עצמותיו, כדי לנחמו ולדבר על לבו בא
 האלהים לצוות עתה על ידו כל הדברים התלויים בארץ בכיבושה וחלוקתה לישראל, כאלו
 אמר למשה: מלבד ראיית הארץ אשר הראיתך מכאן הודיעני מה היה חפצך עוד לעשות אם
 תעבור בארץ כי אין ספק שתחפוץ בזה לאחד מחמשה תכליות או לכלם:
 האחת לכבשה ולכרות ולגרש האויבים והעכו"ם ממנה.
 והשנית להציב גבוליה לארכה ולרחבה.
 והשלישית לחלקה לשבטים לכל אחד חלקו.
 והרביעית להבדיל ערים ללויים להיותם אנשי שבטך.
 והחמישית להבדיל ערי המקלט כמו שעשית מעבר לירדן.
 וידוע שאדם אחד לא יוכל לעשות כל הדברים האלה בעצמו מבלי שיצווה את אחרים לעשותו
 במצותו. ומפני זה אף שהיית אתה הולך שמה לא היית עושה הדברים האלה אלא על ידי
 צווי, שתמנה אנשים לעשותם ותצווה אותם עליהם ויטיחו הדברים ההם אליך, להיותך
 מצווה בהם.
 גם עתה חמשת הדברים האלה אתה תצווה אל בני ישראל, ובזה יתפייס דעתך כאלו עברת
 בארץ ועשית כל זה שמה.
 ובעבור זה באו כאן חמשת דיבורים רצופים:

כי הדיבור הראשון היה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם וגו' והורשתם את יושבי הארץ,
 הרי שאתה מגרש את הגויים ההם וישראל מגרשים אותם ממצותיך, כיון שאתה מעכשיו
 מצווה עליו. ועם היות שכן ציוה על איבוד ועל חילוק הארץ בגורל, הנה כוונת הדיבור בעצם
 וראשונה היה לגרש את הגויים מן הארץ. וכדי שיגרשו העמים וילכו מן הארץ ציוה ואבדתם
 את כל משכיותם וגו' ואת כל במותם תשמידו, כי בזה הם עצמם יתגרשו מן הארץ. ולפי
 שאולי יאמרו ישראל ואם נגרש העמים מן הארץ תרבה עלינו חית השדה, הוצרך לומר אחר
 זה **והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ**, ולכן אל תפחדו שיקרה לכם כמו
 שקרה לכנעני שנתגרש מן הארץ, כי לכם נתתיה ואתם תשבו עליה ותמשלו עליה לא הם.
 וכתב **הרמב"ן**, שהזהירם שלא ילכו לדור ולשבת בארץ אחרת, אף כי אין לפחד מחית
 השדה, כי היא לא תבוא אלא בארצות הנחרבות, ולא תהיה ארצכם כן כי תתנחלו אותה
 בגורל למשפחותיכם, וכולה תהיה ארץ נושבת לא חרבה, ולכן תגרשו העמים כי לא תהיה
 ארצכם מפני זה חרבה. ולפי שכל זה אמר לחזק אזהרת גירוש האויבים מן הארץ, לכן אמר
 אחריו **ואם לא תגרשו את יושבי הארץ** וגו'. הנה התבאר שהיה הדיבור הראשון על כיבוש
 הארץ וגירוש האויבים שיעשה זה משה מעצמו במצותו, כי גם בארץ לא היה יכול לעשותו
 אלא על ידי צווי.

והותרו השאלות הא' והב' והג'.

השאלה הד'

למה בדיבור הראשון ציוה על חלוקת הארץ, ובדיבור השני הודיעם גבולות הארץ, ואמר זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל, ונכפל אחר כן צווי הגורל.

תשובה לשאלה ד'

והדיבור השני היה בהגבלת גבולי הארץ, כמו שנאמר **צו את בני ישראל זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה בגבולותיה**. ואמר **תפול** לפי שבנפילת הגורל תהיה הנחלה. ואמר **ונסב**, לפי ששלוש ארצות הם בדרום של ארץ ישראל, והם ארץ אדום כולה וארץ מואב ומקצת ארץ מצרים זו אצל זו. וביאר הגבולים לכל ארבעת הרוחות.

והעניין לומר למשה, הנה לא עליך לעבור אל הארץ כדי להציב גבוליה לארכה ולרחבה, כי אין צורך כי גם זה תעשה אותו בכאן. וציווה שיחלקו את הארץ בגורל, כי עם היות שכבר ציוה עליה פעמים, הנה נאמר כאן מפני שתתחלק הארץ עתה לתשעת השבטים וחצי שבט, לפי ששני השבטים ראובן וגד וחצי שבט המנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן. אך לא התחלקה הארץ הקדושה לשבטים באותו אופן שנחלקו ארצות עבר הירדן לשבטים ההם, אלא על פי הגורל ולזה נאמרה כאן.

והותרה השאלה הרביעית.

ולפי שחלוקת הארצות היה בלתי אפשר שיעשה אותה משה כולה בעצמו, אף שיהיה הולך שמה מבלתי שימנה אנשים שיעשו אותה, לכן בא על זה **הדיבור השלישי** מאלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ, כאלו אמר למשה אתה מכאן תמנה אותם נקובים בשמות, כאילו היית שם בעת המעשה. גם שבזה תיודע מעלת נבואתך, שאותם שאתה תמנה להנחיל, מעתה עד זמן החלוק לא ימות אחד מהם.

והנה בכל אחד מהם אמר נשיא, זולת כלב בן יפונה נשיא יהודה ולמטה שמעון ולמטה בנימן אולי שהיו אנשים ידועים לשבטיהם. ולכן לא הוצרך לומר בהם נשיא כמו שאמרו באחרים כולם.

במדבר לו

[ערי הלויים]

השאלה הה'

למה זה בדיבור הרביעי ציוה על ערי הלויים, ועל שש ערי המקלט. ובדיבור הה' חזר לצוותם על ערי המקלט עצמם ובאה אם כן המצווה הזאת נכפלת בב' הדיבורים ההם גם שתלה מצות שש הערים אחר שיעברו את הירדן שלושה מהן בעבר הירדן ושלושה מהן בארץ כנען ואיך זה. והנה בסדר ואתחנן כתב אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן ואם הוא ע"ה הבדילן בחייו בהיותו בעבר הירדן איך ציוה כאן שיבדילו אותן אחר שיבואו אל הארץ ובכלל

אם היו אלה המצוות תלויות בארץ למה ציוה עליהן למשה שלא יעבור שמה והיה ראוי לצוותם ליהושע.

תשובה לשאלה ה'

ולפי שנכספה וגם כלתה נפשו של מרע"ה להנחיל ולהגביל ללוויים ערים לשבת, כי היו משבטו ועל ידו נאמר שלא יהיה להם חלק ונחלה בירושת הארץ, לכן בא **הדיבור הרביעי** צו את בני ישראל ונתנו ללוויים מנחלת אחוזתם ערים לשבת. כלומר אם חשקה נפשך לתת בימיך לאנשי שבטך ערים לשבת, גם זה לא היית יכול לעשות אף אם היית עובר שמה אלא על ידי אנשים שיעשו במצוותיך ולמדוד מגרשיהם, וכל זה תעשה היום הזה מכאן. וזהו צו את בני ישראל ונתנו ללוויים וגומר, רוצה לומר שאף על פי שהם לא יצטרכו לשדות וכרמים, שהם מתפרנסים מן המעשר שנותנים להם ישראל, הנה יצטרכו ערים לשבת. נתן להם סביב הערים למגרש אלף אמה, והיה זה למרעה בהמתם ורכושם ולעשות שם כל צורכיהם, ואמר ולכל חייתם, רוצה לומר לצורך חיותם. ומכאן למדו **חז"ל** שלא היו קוברים שם מתיהם כי אין צורך חיותם. והגביל גם כן סביב הערים לריבועו של עולם אלפים אמה לכל רוח, יהיו מהם אלף אמה מגרש והם הסמוכים לעיר, והשאר היו להם לשדות ולכרמים כי מן המגרשים היו מוליכים הזבל לשדות ולכרמים.

והנה לא רצה יתברך שיהיה הדבר בהפך, רוצה לומר שיהיו השדות והכרמים סמוכים לעיר ואחריהם המגרש. לפי שיהיה טורח רב להפנות שם ולהוליך שם בהמתם, עם שכבר יזיקו בזה השדות והכרמים. לכן אמרו **חז"ל** שאין עושים שדה מגרש ולא מגרש שדה. וזכר שיהיו ערי הלוויים מ"ב, מלבד שש ערי המקלט שהם כלם מ"ח כרכים כולם, לפי שאלו ואלו כלם יהיו קולטות. והנה נזכר עניין ערי המקלט בדיבור הד' הזה אגב גררא כי הדיבור הה' נתייחד לביאורם.

והותרה השאלה ה'.

ולפי שמשה הבדיל ערי המקלט לעבר הירדן, כמו שנאמר **אז יבדיל משה שלש ערים**, והיה תאב להבדיל כן בארץ הקדושה, לכן בא **הדיבור החמישי והקרייתם לכם ערים ערי מקלט**, רצונו לומר שהוא עצמו בזה היום יבדילם במצותו על הבדלתם. ואמרו **והקרייתם לכם**, אפשר לפרשו לשון זימון והזדמנות, ואפשר לפרשו לשון קריאה. וביאר בזה דיני הרוצח שימלט בערי המקלט, והוא בהיותו רוצח מכה נפש בשגגה.

[ערי המקלט ודין רוצח בשגגה]

ומה שאמר כאן את שלש הערים תתנו מעבר לירדן. אין הכוונה שיתנו אותן עתה, או שיתנו אותן כאשר יתנו ערי הלוויים שלש הערים אשר בארץ. אבל הוא כלומר, אותן הערים אשר

נתתם מעבר לירדן כאשר נגבלה נחלת ראובן וגד וחצי שבט מנשה, תתנו שלש ערי מקלט שמה. ואמר **תתנו** - עתיד במקום עבר, כמו ככה יעשה איוב.

וחד"ל אמרו שלא היו קולטות שלוש הערים שמעבר הירדן עד שיובדלו שלושת הערים בארץ. וביאר ששלושת ערי המקלט יהיו לגר ולתושב מישראל בשווה.

ועניין זה, הקיבול והמקלט, שאנשי העיר יצילוהו מיד גואל הדם שלא יתנוהו להרע לו.

טז וְאִם-בְּכָלִי בְרָזַל הִכְהוּ וַיָּמָת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמֵת הַרְצֵחַ:

יז וְאִם בְּאַבְן יָד אֲשֶׁר-יָמוּת בָּהּ הִכְהוּ וַיָּמָת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמֵת הַרְצֵחַ:

יח אוּ בְכָלִי עֵץ-יָד אֲשֶׁר-יָמוּת בּוֹ הִכְהוּ וַיָּמָת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמֵת הַרְצֵחַ:

יט גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת-הַרְצֵחַ בְּפָגְעוֹ-בּוֹ הוּא יִמְתְּנוּ:

וביאר שאם בידי הכהו, והייתה המכה מכת מות, בין שתהיה בכלי ברזל או באבן או בעץ, וכן אם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדיה - רוצח הוא. כי הנה הרוצח, או יהיה פועל המיתה בידי, או יהיה גורם אותה בעשותו פועל יהיה סיבה למיתה.

והנה ראשונה נתן דין ההורג בידי, אם בכלי ברזל אם באבן או בעץ או היה בכלי, נתן בכל אחד מהם שעור כדי להמית, שנאמר: **באבן או בעץ אשר ימות בו**, שאז הוא מפורסם בגלוי וחייב מיתה. אמנם בברזל לא אמר אשר ימות בו, לפי שיש אבן או עץ כדי להמית בו ויש שאינו כדי להמית בו, ולכך הוצרך לפרש בעץ או באבן אשר ימות בו. אבל הברזל, כל שהוא, ואפילו כשעור מחט אחד, ימית. ולכך לא נאמר בו אשר ימות בו. ולזה גואל הדם הוא ימיתנו. וצריך שתדע שלא יהרגו גואל הדם אלא אחר שעמד ההורג לפני העדה ושפטו שהוא רוצח וחייב מיתה.

השאלה ה'

אם כבר נתן הדין שכל רוצח בכוונה מות יומת ושגואל הדם הוא ימית את הרוצח למה חזר עוד אם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימות או באיבה הכהו כי זה כבר נכלל במה שאמר ראשונה ולמה נכפל.

השאלה ה''

במה שאמר וישב בה עד מות הכהן הגדול כי למה תלה ישיבת הרוצח בעיר המקלט עד מות הכהן גדול ומה עניין אמרו הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן הקדש.

תשובה לשאלות ו' – ז'

כ וְאִם-בְּשֵׁנָאָה יִהְדָּפְנוּ אוּ-הַשְּׁלִיךְ עָלָיו בְּצִדִּיהָ וַיָּמָת:

כא אוּ בְאִיבָה הִכְהוּ בְיָדוֹ וַיָּמָת מוֹת-יוֹמֵת הַמִּכָּה רֹצֵחַ הוּא

גֹּאֵל הַדָּם יָמִית אֶת-הַרְצֵחַ בְּפָגְעוֹ-בּוֹ:

ואחר כך נתן דין ההורג בערמה, וזהו **ואם בשנאה יהדפנו**, רוצה לומר וכן יומת, אף שלא הרגו בכלי ראוי להרוג בו, אלא שהיה שונא לו, ובשנאתו אותו יהדפנו וידחה אותו מן הגג למטה לארץ, באופן שימות מזה.

כב וְאִם-בְּפֶתַע בְּלֹא-אֵיבָה הִדְפוּ או-הַשְּׁלִיךְ עָלָיו כָּל-כְּלִי בְּלֹא צְדִיָּה:
כג או בְּכָל-אֲבָן אֲשֶׁר-יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוּת וַיִּפֹּל עָלָיו וַיָּמוּת וְהוּא לֹא-אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מִבְּקֵשׁ רָעָתוֹ:
כד וְשִׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמָּכָה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמְּשֻׁפָּטִים הָאֵלֶּה:

או השליך עליו בצדיה, רוצה לומר שהיה ההרוג למטה וההורג למעלה, והשליך עליו אבן בכוונה להמיתו. כי זה הוא **השליך עליו בצדיה וימות**. הרי אלה עם היותם גורמים, הם שווים כאלו באיבה הכהו בידו וימות. ולכן בכל אחד מהם, מות יומת המכה, רוצח הוא.

וכמו שבהכאה בידיים עשה חילוק מהשוגג למזיד, כן להורג וגורם עשה החלוק ההוא. ואמר ראשונה מתי יהיה נחשב במזיד ורוצח, ומתי יהיה הגורם נקי. והוא אמרו: **ואם בפתע בלא איבה הדפו, או השליך עליו כל כלי בלא צדיה, או בכל אבן אשר ימות הכהו אבל היה בלא ראות**. הנה כיון שהוא לא היה אויב לו ולא מבקש רעתו יחשב לשוגג, ושפטו העדה רוצה לומר שופטי העדה יושבי על מדין, שהם סנהדרי גדולה שבעבור היות הנהגת העדה על פיהם נקראו הם העדה, המה יהיו שופטים אם ההורג הרג שוגג ויגלה לעיר מקלטו, ואם היה מזיד ורוצח בכונה וימסר ביד גואל אדם שימיתוהו.

כה וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת-הַרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהִשִּׁיבוּ אוֹתוֹ הָעֵדָה אֶל-עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר-נָס שָׁמָּה

ואם יגבר יד גואל הדם לנקום נקמתו אף שלא כפי הדין, יצילו העדה, רוצה לומר שופטי העדה את הרוצח מיד גואל הדם, כי שוגג היה ולא מזיד, והשיבו אותו העדה עיר מקלטו כדי שלא ימיתוהו גואל הדם.

וַיָּשֶׁב בָּהּ עַד-מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר-מָשַׁח אוֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ:

ואמר שישב בה עד מות הכהן הגדול, לפי שהכהן הגדול היה שר וגדול בישראל וקדוש לאלהיו, ובמותו כל העם יחרד, והחי יתן אל לבו, כי ימי האדם כצל עולם, ולמה לא יסיר מרעיוניו נקמת דם קרובו ולהכריתו ברציחות ובהריגות, ומחר גם גואל הדם לקבר יובל. ולכן ישקוט לבבו ורתיחת דמו ויתנחם וישכח צרתו וסרה קנאתו. ועל כן אמר עד מות הכהן הגדול שהוא הגדול אשר בו תשקוט המיית לבב גואל הדם.

והז"ל אמרו מפני שהוא מכפר על ישראל, והיה לו לבקש רחמים על בני דורו ולא בקש.

ואמר **אשר משח אותו בשמן הקדש**, אפשר לפרשו על הקדוש ברוך הוא שהוא משח את הכהן הגדול בשמן הקדש ונתן לו המעלה ההיא. והוא הנכבד בישראל ומי יחוש למות קרובו בזמן כך.

והותרה בזה השאלה ה' והז'.

[דינים כלליים למשפט הרוצח]

כט וְהָיוּ אֱלֹהֵי לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדִרְתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֵי־תֵיכֶם:
 ל כָּל-מִכָּה-נִפְשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת-הַרְצֹחַ וְעַד אֶחָד לֹא-יֵעָנֶה בְּנִפְשׁ לְמוֹת:
 לא וְלֹא-תִקְחוּ כֹפֶר לְנִפְשׁ הַרְצֹחַ אֲשֶׁר-הוּא רָשָׁע לְמוֹת כִּי-מוֹת יוֹמֵת:
 לב וְלֹא-תִקְחוּ כֹפֶר לְנוֹס אֶל-עִיר מְקַלְטוֹ לְשׁוֹב לְשֹׁבֵת בְּאֶרֶץ עַד-מוֹת הַכֹּהֵן:
 לג וְלֹא-תִחְנִיפוּ אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יִחְנִיף אֶת-הָאָרֶץ
 וְלֹאֲרֹץ לֹא-יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ-בָּהּ כִּי-אִם בְּדָם שׁוֹפְכוֹ:

ונתן בעניין הזה משפטים.

האחד שלא יצא הרוצח מעיר מקלטו ואם יצא ומצאו גואל הדם והמיתו אין לו דמים.

השני שבמות הכהן גדול ישוב הרוצח לארץ אחוזתו.

השלישי שהרוצח יהרג על פי שנים עדים ולא על פי עד אחד. ועל זה אמר **כל מכה נפש**, לפי

עדים ירצח את הרוצח. רוצה לומר שכל מכה נפש הבא להרגו על שהכה את הנפש, לפי

עדים ירצחנו שיעידו שבעדים והתראה הרגו.

והרביעי שלא יקחו כופר לנפש רוצח, רוצה לומר שלא יענישו את הרוצח ממון לפוטרו, ואפילו

שגואל הדם חפץ בכך. וזה **אשר הוא רשע**, יצא חייב מב"ד למות. אבל אם לא יצא חייב

מב"ד, מותר לו לפייס את גואל הדם בממון כדי שלא יבקש עוד רעתו.

וכן לא יקחו כופר לפוטרו מן הגלות, כי בזה יחניפו את הארץ שהחנופה בבני אדם הוא

הראות אהבה במקום שאינה. וכן הוא בכאן שמראים שמענישים את הרוצח, וכפי האמת אין

שם עונש. כי לארץ לא יכופר בכופר, כי אם בדם שופכו. כלומר, שלא לבד תלוי העונש

ברוצח, אבל גם בארץ בכללה אשר נרצח שמה, רוצה לומר לכל יושביה לא יכופר העוון ההוא

אלא בדם שופכו.

לד וְלֹא תִטְמֵא אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שׁוֹכֵן בְּתוֹכָהּ
 כי אֲנִי ה' שׁוֹכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

ואם תאמר ומה תועיל כפרת הארץ, לכן אמר לא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה כי

אני ה' שוכן שמה. ואם כן, טומאת הארץ מונעת שכון השכינה בתוכם.

במדבר לו

פניית ראשי האבות לעניין נחלת בנות צלפחד

השאלה הח'

בפרשת ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד כי מה ראו על ככה נשיאי משפחת בני יוסף

על דבר בנות צלפחד מעניין נשיאיהם אחרי ספור המסעות ומצוות נחלת הארץ וערי הלויים

וערי המקלט ומה עניין זה לכאן האם באו הדיבורים במקרה והזדמן.

תשובה לשאלה ח'

ולפי שראו ראשי האבות למטה יוסף שמרע"ה היה מצווה מחמת מיתה בענייני חלוקת הארץ ונחלתה, כאדם ביום מותו, באו לפניו על עניין בנות צלפחד, אם יינשאו לאנשי שבט אחר אם לא. ולזה נכתב הספור הזה אחרי הדיבור הזה.

והותרה בזה השאלה הח'.

ואמרו ואם יהיה היובל לבני ישראל, ענינו שזו אבדה מבלי תיקון. כי אף על פי שיבוא היובל, לא תשוב הנחלה ההיא לאותו שבט, ותגרע עכ"פ מנחלת השבט ההוא, כי אין הנחלה כמו המכירה שתצא ביובל.

הנה התבאר מזה קישור הפרשיות האלה כולם, מפרשת עלה אל העברים אשר בסדר פנחס, עד המקום הזה. והתבאר למה אחרי זיכרון המסעות באו חמשה דיבורים האלו, שלא באו קודם לכן, ולמה התייחסו אל מרע"ה, בהיותם דברים יותר מתייחסים אל יהושע הכובש והמנחיל הארץ. כי מרע"ה לא יעבור אל הארץ, אבל התייחסו אליו כאן, כדי לנחמו ולדבר על לבו, שכל הדברים הרשומים מכיבוש הארץ וחלוקתה ונחלתה, היו עושים על ידי מרע"ה ובמצותו, כאלו עבר שמה. ובאופן שיאמר כל אדם: משה הוציא את ישראל ממצרים, משה הוליקם במדבר ארבעים שנה, הוא הורישם את הארץ, והוא כבש וגרש את האויבים, והוא הציב גבוליה והנחילה בגורל, הוא מנה מי המנחילים את הארץ, הוא הבדיל ערי המקלט - שהכל עשה ית' ע"י ובאמצעותו, וראה אם כן עולמו בחייו.

ולכן אחר כל זה הואיל משה באר את התורה ולדרוש ברבים כל הכתוב בספר אלה הדברים, וכרת עליו ברית עם העם, וסידר שירת האזינו במאמר השם, וכתב את התורה ויתנה ללוויים. וכאשר נשלם כל זה, נאמר לו עלה אל הר העברים ומות בהר, וכן עשה, כאשר ברך את בני ישראל לפני מותו.

ובזה נשלם סדר מסעי.

זכינו להשלים פירוש חומש הפקודים.
במשנה תורה עוד יחננו צורנו לשון למודים.